DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.19110808
ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

ଉତ୍ତର ସତୁରୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ପାଲାଶୈଳୀ

ଗୀତାଞ୍ଜଳି ସାହୁ

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର:

ଉତ୍ତର ସତୁରୀ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ନାଟ୍ୟକାରଗଣ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ନାଟ୍ୟ ଶୈଳୀ ଓ ଜୀବନଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକକୁ ବିଶ୍ୱ ନାଟକ ସହିତ ସମକକ୍ଷ କରିବାର ଲାଳସାରେ ଆପଣାକୁ ଭୁଲି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟକୁ ଆପଣାଇଲେ। ନାଟକରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜୀବନ ଓ ଦର୍ଶନର ପ୍ରବେଶ କରାଗଲା। ଯାହା ଆମ ଜୀବନ ଓ ସମାଜର ଅଂଶ ନଥିଲା ସେହି ବିଷୟକୁ ନାଟ୍ୟ କାହାଣୀ ଭାବରେ ଦର୍ଶକଙ୍କ ପାଖରେ ପରିବେଷଣ କରାଗଲା। ସଂଗଠିତ ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷା ନାଟକକୁ ବୌଦ୍ଧିକ ସ୍ତରକୁ ନେଇଯିବା ସହ ସାଧାରଣ ଦର୍ଶକଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ। ନାଟକ କେବଳ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କ ମହଲରେ ସୀମିତ ରହିଲା ଓ ସାଧାରଣ ଦର୍ଶକ ନାଟ୍ୟ ମଂଚଠାରୁ ଦୂରେଇଗଲେ। ଦର୍ଶକ ଓ ନାଟକ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଇଥିବା ଏହି ଦୂରତାକୁ କମ୍ କରିବା ପାଇଁ ସତୁରୀ ପରର ନାଟ୍ୟକାରମାନେ ଲୋକନାଟକ, ଲୋକକାହାଣୀ, ଲୋକଗୀତ ଆଦି ଆମ ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକ ଉପାଦାନ ଆଣି ଆଧୁନିକ ନାଟକରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇବାର ନିଷ୍ପତି ନେଲେ। ଲୋକନାଟକଗୁଡ଼ିକର ସଫଳତା ଏବଂ ଦର୍ଶକଙ୍କ ତା'ପ୍ରତି ଥିବା ରୁଚିକୁ ଦେଖି ପ୍ରାଥମିକ ଅବସ୍ଥାରେ ସେଥିରୁ ଉପାଦାନ ଆଣି ନାଟ୍ୟ କାହାଣୀକୁ ପରିବେଷଣ କଲେ। ବୌଦ୍ଧିକ କଥାବସ୍ତୁକୁ ଯାତ୍ରା, ପାଲା, ଦାସକାଠିଆ ଆଦି ଲୋକ ନାଟକର ଆଙ୍ଗିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ଦିଗକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ଯେତେବେଳେ ପରିବେଷଣ କରାଗଲା ସେତେବେଳେ ତାହା ଦର୍ଶକଙ୍କ ବୋଧଗମ୍ୟ ହେବା ସହ ତାଙ୍କୁ ମନୋରଞ୍ଜନ ଯୋଗାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହେଲା। ଫଳସ୍ୱରୂପ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଦୁରବସ୍ଥା ଅନେକ ପରିମାଣରେ କମ୍ ହୋଇପାରିଲା। ଆଲୋଚ୍ୟ ନିବନ୍ଧଟି ୧୯୭୦ରୁ ୨୦୧୫ ମସିହା ମଧ୍ୟରେ ମଂଚସ୍ଥ/ପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରତିନିଧି ସ୍ଥାନୀୟ ନାଟକକୁ ନେଇ ଆଲୋଚିତ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ:

ପାଲା, ଗାୟକ, ବାହାକ, 'ଅରୁଣ ରଙ୍ଗର ପକ୍ଷୀ', 'ଅବତାର', 'ଏଇ ଯେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଏଁ', 'ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପତନର ବେଳ', 'ରସବିନୋଦ' ଓ 'ମଙ୍ଗଳ ଅମଙ୍ଗଳ ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ'।

ଆଲୋଚନା:

ପାଲା ଏକ ବହୁ ଲୋକପ୍ରିୟ ମନୋରଞ୍ଜନଧର୍ମୀ ଲୋକନାଟ୍ୟ। ହିନ୍ଦୁ ଓ ମୁସଲମାନଙ୍କ ମୈତ୍ରୀ ବନ୍ଧନର ଏକ ଅଭିନବ ପ୍ରୟାସ। ଏହାର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ହେଉଛନ୍ତି ସତ୍ୟପୀର, ଯେ କି ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ସତ୍ୟ/ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ଏବଂ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମର ପୀର ଉଭୟଙ୍କର ସମନ୍ୱୟରେ ସୃଷ୍ଟ। ଏଥିରେ ଜଣେ

ଯୋଗାଯୋଗ : ଡକ୍ଟର ଗୀତାଞ୍ଜଳି ସାହୁ, ଅଧ୍ୟାପିକା,
ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ,
ମାହିମା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ଯୋରନ୍ଦା, ଢେଙ୍କାନାଳ।
Email: drgeetanjalisahoo@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-2878-5447

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୧୫.୧୨.୨୦୨୫	୧୬.୦୧.୨୦୨୬	୨୭.୦୧.୨୦୨୬	୧.୦୩.୨୦୨୬

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ସାହୁ, ଗୀତାଞ୍ଜଳୀ; ୨୦୨୬। ଉତ୍ତର ସତୁରୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ପାଲାଶୈଳୀ । ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ। ଭାଗ :୧୧, ସଂଖ୍ୟା : ୦; ପୃଷ୍ଠା : ୩୭-୪୪।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ

Quick Response Code:

Available online at : https://pracheenews.com/

DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.19110808

Article No - BPP00396

ଗାୟକ ଓ ତିନି ଚାରି ଜଣ ପାଳିଆ ଥାନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ଗାନ-ବାଦନ-ଅଭିନୟ ମାଧ୍ୟମରେ ବିଭିନ୍ନ ପୌରାଣିକ, ସାମାଜିକ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ହାସ୍ୟ ରସଦ୍ୱାରା ପରିବେଷଣ କରିଥାନ୍ତି। କାହାଣୀ ଉପସ୍ଥାପନା ସମୟରେ ଯେଉଁ ଚରିତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ଗାୟକ କହୁଥାଏ ଅନୁରୂପ ଭାବେ ପାଳିଆ ସେହି ଚରିତ୍ରର ବେଶ ହୋଇ ଅଭିନୟ କରିଥାଏ। ଯଦି ସୀତାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ କୁହାଯାଉଥାଏ ତାହାହେଲେ ଜଣେ ପାଳିଆ ମୁଣ୍ଡରେ ଓଢ଼ଣା ଦେଇ ଅନୁରୂପ ଅଭିନୟ କରିଥାଏ। ଏଥିରେ ମୃଦଙ୍ଗ, ଝାଞ୍ଜ, ଗିନି ଆଦି ଲୋକବାଦ୍ୟର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ। ପାଲା ଆରମ୍ଭ ସମୟରେ ଗାୟକ ମଙ୍ଗଳାଚରଣ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ମନକୁ ନାଟ୍ୟକାହାଣୀ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ କିଛି ସମୟଧରି ସମୂହ ବାଦ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରାଯାଏ। ତା'ପରେ ଗାୟକ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟର ଅବତାରଣା କରି ବିଭିନ୍ନ ଉଦ୍ଧୃତି ସାହାଯ୍ୟରେ ଶ୍ରୋତାଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜନ କରିଥାନ୍ତି। ଗାଁ ଦାଣ୍ଡ ବା କୌଣସି ମୁକ୍ତ ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଏହା ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥାଏ। ତେଣୁ ମନୋରଞ୍ଜନର ଏତେ ସବୁ ଖୋରାକ ମିଳୁଥିବାରୁ ସତୁରୀ ପର ନାଟ୍ୟକାରମାନେ ଉକ୍ତ ଶୈଳୀକୁ ନିଜ ନାଟକରେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି।

ଉତ୍ତର ସତୁରୀ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯେଉଁ ସବୁ ନାଟକରେ ପାଲାଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଅଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ଯଥା- 'ଅରୁଣ ରଙ୍ଗର ପକ୍ଷୀ'/ 'ଅବତାର', 'ଏଇ ଯେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଏଁ', 'ମଙ୍ଗଳ ଅମଙ୍ଗଳ ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ', 'ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପତନର ବେଳ' ଓ 'ରସବିନୋଦ' ଇତ୍ୟାଦି।

ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ପାଲା ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗକାର ଭାବରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଅସନ୍ତି ନାଟ୍ୟକାର ରତି ରଞ୍ଜନ ମିଶ୍ର। ତାଙ୍କ ନାଟକ 'ଅରୁଣ ରଙ୍ଗର ପକ୍ଷୀ'ରେ ପାଲା ଶୈଳୀରେ ପରିବେଷିତ। ଏହା ସର୍ବପ୍ରଥମେ ୧୯୭୯ ମସିହା ଜୁନ୍ ୨୦ରେ ଜଟଣୀଠାରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ନାଟ୍ୟ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇଥିଲା। ପରେ ରବୀନ୍ଦ୍ର ମଣ୍ଡପଠାରେ ସେହିବର୍ଷ ଜୁଲାଇ ୧୩ ଓ ୧୭ ତାରିଖରେ ଏବଂ ୧୯୮୦ ମସିହା ଫେବୃୟାରୀ ୨୫ରେ 'ଜାତୀୟ ନାଟକ ବିଦ୍ୟାଳୟ' ଦିଲ୍ଲୀଠାରେ ଅଭିନୀତ। ଏହି ନାଟକ ରଚନା କାଳରେ ନାଟ୍ୟକାର ଓଡ଼ିଆ ନାଟକର ଦୁରବସ୍ଥା ସମ୍ପର୍କରେ ଅବଗତ ଥିଲେ। ଦର୍ଶକଙ୍କର ନାଟ୍ୟମଂଚ ଓ ନାଟକ ପ୍ରତି ଥିବା ଉଦାସିନତାକୁ ଅନୁଭବ କରିଥିଲେ। ତେଣୁ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ନାଟ୍ୟମଞ୍ଚକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ଲୋକଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ କରିଥିବାର ସ୍ୱୀକାରକରି କୁହନ୍ତି- "xxx ମୁଁ ମୋ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକକୁ ଏମିତି ଶୈଳୀରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବି ଯାହା ବୋଧଗମ୍ୟ ହେଉଥିବ, ତତ୍କାଳୀନ ଉଭଟ(ବକ୍‌ବାସ୍) ନାଟକ ପରି ଦର୍ଶକ ଓ ନାଟକ ମଝିରେ ପ୍ରାଚୀର ଠିଆ କରଉ ନଥିବ ଓ କେବଳ ଓଡ଼ିଶା ନୁହେଁ, ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ଏକ ନୂତନ ନାଟ୍ୟଶୈଳୀର ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବ। ସେଥିପାଇଁ ଲୋକନାଟକ, ଲୋକନୃତ୍ୟ ଏବଂ ଗୀତର ଶୈଳୀକୁ ବହୁଳ ଭାବରେ ୧୯୭୦ ମସିହାରେ 'ହଂସ ଶିକାର' ନାଟକରେ ଏବଂ ବର୍ଷେ ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ 'ଅରୁଣ ରଙ୍ଗର ପକ୍ଷୀ' ନାଟକରେ ବ୍ୟବହାର କଲି। xxx ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏ ପ୍ରକାର ଗଠନ ଓ ଉପସ୍ଥାପନ ଶୈଳୀ ଆମ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ନାଟକ ସହିତ ଏକାତ୍ମ କରିଦିଏ ଓ ନାଟକ ସହିତ ଅଧିକ ସଂପୃକ୍ତ ହବାକୁ ଅଗ୍ରହ ବଢ଼େଇଦିଏ।"[1] ଅନ୍ୟତ୍ର ଆଲୋଚ୍ୟ ନାଟକ ସମ୍ପର୍କରେ ମତଦେଇ ସେ କୁହନ୍ତି – "'ଅରୁଣ ରଙ୍ଗର ପକ୍ଷୀ', ତଥାକଥିତ ପରୀକ୍ଷାମୂଳକ କିମ୍ବା ଅବୋଧ ନାଟକ ନୁହେଁ। ଅଧୁନିକତା ନାଁରେ ବେଶ କିଛିଦିନ ହେଲା ଅନେକ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ମଞ୍ଚଠାରୁ ଦୂରେଇ ନବାକୁ ଯେଉଁ ଅପଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ, ଏହା ସେମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛୋଟ ସ୍ୱରଟିଏ।"[2] ଏହି ଦୁଇ ଅଭିମତରୁ ଜଣାଯାଏ ନାଟ୍ୟକାର ସତୁରୀ ଦଶକ ସମୟରେ ନାଟକରେ ଦେଖାଯାଇଥିବା ସମସ୍ୟାକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ସହିତ ତାହାର ପ୍ରତିକାରର ରାସ୍ତା ମଧ୍ୟ ଆପଣାଇଥିଲେ। ଲୋକନାଟ୍ୟ ଶୈଳୀ ଏବଂ ଲୋକକାହାଣୀ ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗକରି ସେ ପ୍ରାୟ ସବୁ ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ପରିବେଷଣ କରି ମଂଚ ସଫଳତା ଲାଭ କରିଛନ୍ତି।

'ଅରୁଣ ରଙ୍ଗର ପକ୍ଷୀ' ନାଟକରେ ନାଟ୍ୟକାର ପୁରାଣ, ଇତିହାସ ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀର ପୁନଃର୍ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରି ଏହା ମଧ୍ୟରେ ନାଟ୍ୟ ସମସ୍ୟାକୁ ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି। ନାଟକର ନାୟକ ରଞ୍ଜିତ୍ ଯିଏ କି ଯୁଗଯୁଗ ଧରି ଅତ୍ୟାଚାରିତ ଅବହେଳିତ ହୋଇ ଆସୁଥିବା ଅଭିମନ୍ୟୁ ଓ ଧର୍ମପଦଙ୍କ ଭଳି ଯୁବବର୍ଗଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧି। ଯେଉଁମାନେ ନିରନ୍ତର ଚକ୍ରାନ୍ତର ଶିକାର ହୋଇ ନିଜକୁ ତିଳ ତିଳ ଜାଳି ଶେଷରେ ଲିଭି ଯାଆନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କର କେବେ ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ନାହିଁ ବରଂ ଧ୍ୱଂସ ସାଧନ ପାଇଁ ସେ ବାରମ୍ବାର ଜନ୍ମ ନିଅନ୍ତି। ଏହି ଭଳି ଏକ ଯନ୍ତ୍ରଣାତ୍ରସ୍ତ ମଣିଷର କାହାଣୀକୁ ଲୋକନାଟ୍ୟର ପାଲା ଶୈଳୀରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ନାଟ୍ୟକାର। ନାଟକର ଆରମ୍ଭରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ପାଲାଶୈଳୀରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବନ୍ଦନା କରିବାପରେ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଛନ୍ତି-

"ଭାଇମାନେ, ଭଉଣୀମାନେ, ନମସ୍କାର // ଭାଇମାନେ, ଭଉଣୀମାନେ, ସଭାଜନମାନେ, ଶୁଣଦେଇ ମନକର୍ଣ୍ଣେ ଶୁଣ ହେ ସୁଜନେ । // କରିବୁ ନୂତନ ଏକ ଖେଳ ପ୍ରଦର୍ଶନ, ଅଜ୍ଞାନ ଅଧମ ଆମେ ନାହିଁ ଦିବ୍ୟଜ୍ଞାନ ।// ଆରମ୍ଭ ପୂର୍ବରୁ ଆମ ନୂଆ ଅଭିନୟ, ଏ ମଞ୍ଚ ଉପରୁ ମୁହିଁ କରେ ଅନୁନୟ ।"[୩]

ପାଲା ଶୈଳୀରେ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରିସାରିବା ପରେ ନାଟ୍ୟ କାହାଣୀ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରିବା ସହ ନାଟକର ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ରଞ୍ଜିତ ସହ ପରିଚିତ କରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ରଞ୍ଜିତ୍ ନିଜ ସମ୍ପର୍କରେ କହିବାକୁ ଯାଇ ପୁରାଣର ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ଉଦାହରଣ ଦେଇଛି । କେଉଁଭଳି ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ଅଭିଶାପ ପାଇ ସତ୍ୟଯୁଗରେ ଅଭିମନ୍ୟୁ, କଳିଯୁଗେ ଧର୍ମପଦ ଓ ରାମ ରାଜ୍ୟେ ରଞ୍ଜିତ ନାମରେ ଜନ୍ମ ହୋଇଛି ତାହା ପାଲା ଶୈଳୀରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି, ଏହିପରି-

"ଏଇ ସମୟେ ଯାହା ହେଲା କହୁଛି ବଖାଣି//ଶୁଣ ଶୁଣ ସଭାଜନେ ମନ କର୍ଣ୍ଣ ଟାଣି । ଏକଦା ଗାର୍ଗେୟ ଋଷି ଚିନ୍ତିଲେ ମନରେ//ପ୍ରବେଶିବେ ସ୍ୱର୍ଗପୁରେ ଆନନ୍ଦ ରସରେ ।xxx କ୍ରୋଧେ ଜଳିଗଲେ ଋଷି ମନ ବିଭ୍ରମିଲା,//ଚିନ୍ତିଲେ ଆରମ୍ଭିବେ ସେ ଅଭିଶାପ ପାଲା ।

ଏଥୁଅନ୍ତେ ସଭାଜନେ ଦେଇ ମନକର୍ଣ୍ଣ//ଶୁଣୁଥିବ ଅଭିଶାପ ପାଲାର ଗାୟନ ଶୁଣୁଥିବ ଗାୟନକୁ ହୋଇ ଧୀର ସ୍ଥିର/ /ମନେ ତୁମେ କେବେ ଦୋଷ ନ ଧରିବ ମୋର ।"[୪]

ଗାର୍ଗେୟ ଋଷି ଅଭିଶାପ ଦେବାପରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି । ବିଷ୍ଣୁ ଅଭିଶାପରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ପାଇଁ ଉପାୟ କହିଛନ୍ତି ଯାହା ପାଲାଶୈଳୀରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି, ଏହିପରି-

"XXX ବିଷ୍ଣୁ ବତାଇଲେ ପଥ // ହେଉ ଏକ ଅମାବାସ୍ୟା ଅନ୍ଧକାର ରାତ୍ର ଏକ ରାତ୍ର ମର୍ତ୍ତ୍ୟପୁରେ ଷୋଡ଼ଶ ବରଷ//କରୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଲୀଳା ସେଠି ଫେଡ଼ିଣ ଆକାଶ ।

ଏଥୁ ଅନ୍ତେ ଯାହା ହେଲା ଶୁଣ ସଭାଜନ //ବଡ଼ ଆଚମ୍ବିତ କଥା ଆମରି ପୁରାଣ ଶୁଣିଲେ ପୁରାଣ କର୍ଣ୍ଣ ପବିତ୍ର ହୋଇବ// ବଞ୍ଚିବ ସତୁରୀ ବର୍ଷ ଧର୍ମ ଆଚରିବ ।"[୫]

ଏହିଭଳି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାଟ୍ୟକାହାଣୀ ପାଲା ଶୈଳୀରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇ ସତ୍ୟ, ଧର୍ମ ଓ ନ୍ୟାୟର ରାସ୍ତାରେ ଚାଲୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି କେଉଁଭଳି ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ଶୋଷଣର ଶିକାର ହୁଏ, ସମାଜର ବଡ଼ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କ ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ନିସ୍ୱ ହୋଇଯାଏ, ତାହା ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦେବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ଅବଶ୍ୟ 'ଅରୁଣ ରଙ୍ଗର ପକ୍ଷୀ'କୁ 'ଅବତାର'(୧୯୮୬) ନାମରେ ଯେତେବେଳେ ନୂତନ ରୂପରେ ଦର୍ଶକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଅଣାଯାଇଛି ସେତେବେଳେ ଏହି ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ କରାଯାଇଛି । ନାଟକର ଆରମ୍ଭରୁ ନେଇ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଲା ଭଳି ମଂଚରେ ନାଟ୍ୟ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥାନ, ବାଦକ, ଗାହାଣ/ଗାୟକ ଓ ପାଳିଆ ଆଦି ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ନାଟ୍ୟ କାହାଣୀକୁ ଆଗେଇନେବା ଓ ପାଲା ଭଳି ସଂଳାପର ପ୍ରୟୋଗ ଯାହା 'ଅରୁଣ ରଙ୍ଗର ପକ୍ଷୀ'ରେ କରାଯାଇ ନଥିଲା 'ଅବତାର'ରେ ଏହା ସଫଳତାର ସହ ସଂଯୋଜିତ ହୋଇଛି । ତେଣୁ ଏହା ପ୍ରତ୍ୟୟ ହେଉଅଛି ଯେ ପାଲାର ଲୋକପ୍ରିୟତା ସମ୍ପର୍କରେ ନାଟ୍ୟକାର ଅବଗତ ଥିଲେ ତେଣୁ ସଚେତନ ଭାବେ ପୁନଶ୍ଚ ଏହି ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ କରି ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ଦେଖାଯାଇଥିବା ସେ ସମୟର ଦୁରବସ୍ଥାକୁ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଦୂରେଇ ପାରିଛନ୍ତି ।

ଉକ୍ତ ସମୟର ଜଣେ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ନାଟ୍ୟକାର ବିଜୟ କୁମାର ଶତପଥୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ନାଟକ 'ଏଇ ଯେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଏଁ'(୧୯୮୫) ଓ 'ମଙ୍ଗଳ ଅମଙ୍ଗଳ ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ' (୧୯୯୫)ରେ ଏହି ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । 'ଏଇ ଯେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଏଁ' ନାଟକର ଅଙ୍କିକରେ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି । ୧୯୮୩ ମସିହାରେ ରଚିତ ନାଟକଟି ବୀରକିଶୋର ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ନାଟ୍ୟ ସଂସଦ ପକ୍ଷରୁ ୧୯୮୫ ମସିହା ଫେବୃଆରୀ ୩ ତାରିଖରେ ପ୍ରଥମେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୁଏ । ପୁନଶ୍ଚ ୧୯୯୦, ୧୯୯୨ ଏବଂ ୨୦୦୩ ମସିହାରେ ଯଥାକ୍ରମେ କଟକ, ନୟାଗଡ଼ କଲେଜ ଏବଂ ଧର୍ମଶାଳା ମହାବିଦ୍ୟାଳୟର ରୌପ୍ୟ ଜୟନ୍ତୀରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରେ । ୧୯୮୯ ମସିହାରେ ଏହା ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀଦ୍ୱାରା ପୁରସ୍କୃତ ହୋଇ ୧୯୯୧ ମସିହାରେ ଡ. ମଞ୍ଜୁ ମୋଦିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ ଅନୁଦିତ ହେବାର ଗୌରବ ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରେ । ବାରମ୍ବାର ମଞ୍ଚସ୍ଥ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରେ ଅନୁଦିତ ହେବା ନାଟକର ଲୋକପ୍ରିୟତା ଓ ସଫଳତାକୁ ଦର୍ଶାଏ ।

ନାଟକ ଦୁଇଟି ପର୍ବ ଓ ନାଟ୍ୟମଂଚ ଦୁଇଟି ଜୋନରେ ବିଭକ୍ତ । ପ୍ରଥମ ପର୍ବ କର୍ଣ୍ଣପୁରର ରାଜା ବୀରାଦିତ୍ୟଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ, ତାଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଶିକାର ହୋଇଥିବା ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ

ଓ ମାଳବିକାଙ୍କ ସଂଗ୍ରାମ ଜନିତ ମୃତ୍ୟୁ ଏବଂ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଅତିଷ୍ଠ ପ୍ରଜାଙ୍କର ସାଧୁଚରଣ ନେତୃତ୍ୱରେ ରାଜାଙ୍କ ବିରୋଧରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ବିଷୟ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବାବେଳେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବରେ ସେହି ସମାନ ପରିବେଶର ଆଧୁନିକ ରୂପାୟଣ ହୋଇଛି। ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବରେ ରାଜା ବୀରାଦିତ୍ୟ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଯାଇଛି କିରଣପୁରର ହତ୍ୟାକାରୀ ଶିଳ୍ପପତି ଆଦିତ୍ୟ ପ୍ରତାପରେ, ସଂଗ୍ରାମୀ ସାଧୁଚରଣ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଛି ଲାଭଖୋର ମନୋଭାବ ପୋଷଣ କରୁଥିବା ଭଣ୍ଡ ନେତା ବିଧାୟକ ରୂପରେ। ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ଓ ମାଳବିକା ଯଥାକ୍ରମେ କଣ୍ଠଦାସ ଓ ମାଳତୀରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ସ୍ଥିତିରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇନାହିଁ, ପୂର୍ବର ରାଜା ଶାସନ ଭଳି ସମାନ ଅତ୍ୟାଚାରର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି। ରାଜାଙ୍କ ପାରିଷଦମାନେ ସେମିତି ଚାଟୁକାରର କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିଛନ୍ତି। ସାଧୁଚରଣ ଚରିତ୍ର ବ୍ୟତୀତ ଏଥିରେ ଅନ୍ୟ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ପୋଷାକ ବଦଳିଛି କେବଳ, କିନ୍ତୁ ଚରିତ୍ରର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ନାହିଁ।

ନାଟକ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ପରିବେଶରେ ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଘଟଣା ଓ ପରିସ୍ଥିତି ସମାନ। ରାଜା ଶାସନ ଚାଲୁଥିବା ସମୟରେ ଯେଉଁଭଳି ବ୍ୟଭିଚାର, ଅନୀତି ବସା ବାନ୍ଧି ଥିଲା ଗଣତନ୍ତ୍ର ଶାସନ ଚାଲିଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇ ନାହିଁ। ନାଟକର ଆରମ୍ଭରେ ପାଲା ନାଟକ ଭଳି ପାଳିଆମାନେ ଖୋଳ ଓ କରତାଳ ବଜେଇ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି। ଏମାନେ ମୁଖ୍ୟ କାହାଣୀ ଉପସ୍ଥାପନ ପୂର୍ବରୁ ହାସ୍ୟରସ ପରିବେଷଣ ନିମିତ୍ତ ଏକ ଅଭିନୟ କରିଛନ୍ତି। ଏହାପରେ ଶ୍ରୀପାଳିଆ ଆସି ଦର୍ଶକଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଆଜି ପାଲାନୁଷ୍ଠାନର ପ୍ରଥମ ଦିନ କହି ନୃତ୍ୟ ଭଙ୍ଗୀ ସହ ମା ସାରଳାଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିଛି। ପରେ ଗାୟକ ଆସି ଆଶୀର୍ବାଦାତ୍ମକ ଶ୍ଳୋକ ଗାନ କରିବା ସହ, ବିଷୟ ପ୍ରବେଶ ପୂର୍ବକ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରି କହିଛି- "xxx ରାଜା ବୀରାଦିତ୍ୟଙ୍କ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଆଜିର ପାଲାରେ ଆମର ଆଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ। ସେହି ରାଜା ବୀରାଦିତ୍ୟଙ୍କର ମନମୁଖୀ ଶାସନର କୁପରିଣାମ ରାଜ୍ୟବାସୀ କିପରି ଭୋଗ କରୁଥିଲେ ତାହା ଆମେ ଏଠି ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା। (ପୁଣି ଗାଇଲେ-)

କର୍ଣ୍ଣପୁର ରାଜ୍ୟେ ରାଜା ବୀରାଦିତ୍ୟ କରୁଥିଲେ ରାଜାପଣ
ମନ୍ତ୍ରୀଥିଲେ ତାଙ୍କ ଚଣ୍ଡାଦିତ୍ୟ ବୀର ଅସମ୍ଭବ ଶକ୍ତିମାନ।

ରାଜାଙ୍କ ଶାସନେ ପ୍ରଜାଗଣ ସର୍ବେ ତ୍ରାହି ତ୍ରାହି ଡାକୁଥିଲେ
ରାଜଦରବାରେ କାନକୁହା ଦଳ ରାଜା ମନ ତୋଷୁଥିଲେ।

ହତ୍ୟା ବ୍ୟଭିଚାର, ଦୁର୍ନୀତି, ଅନୀତି ବ୍ୟାପିଥିଲା ରାଜ୍ୟସାରା
ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଧରି ବୁଲୁଥିଲେ ତୋଷାମଦର ପସରା।"[୬]

ଗାୟକ ଗୀତ ଆକାରରେ କଥାବସ୍ତୁକୁ ପରିବେଷଣ କଲାବେଳେ ପାଳିଆମାନେ ଖୋଳ ଓ କରତାଳି ବଜେଇ ପାଳି ଧରି ଗାଉଥିଲେ। ସେହିଭଳି ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବରେ ମଧ୍ୟ ଗାୟକ ବିଷୟ ପ୍ରବେଶ କରାଇଛନ୍ତି ପାଲାଶୈଳୀରେ, ଏହିପରି-

"ଗାୟକ- (ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ) ଭାଇ ଓ ଭଉଣୀମାନେ। କିରଣପୁରର ଜଘନ୍ୟ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ। ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପପତି ଓ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ନେତା ଆଉ ତାଙ୍କର ସହକର୍ମୀମାନଙ୍କର କାମ ଲାଳସାର ଶିକାର ହୋଇ ନିରିମାଖୀ ମାଳତୀ ଯେଉଁପରି ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ସହି ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କଲା ତାହା ଆପଣମାନେ ମନଦେଇ ଶୁଣନ୍ତୁ।

ଆସି ହେଲା କଳି କାଳ ହୋ — ଆସିହେଲା କଳିକାଳ
ସୁଜନମାନେ ତ ରସାତଳ ଗଲେ — ଦୁର୍ଜନ ହେଲେ ପ୍ରବଳ।

ଆଉ ନାହିଁ ନ୍ୟାୟ ନୀତି ଗୋ — ଆଉ ନାହିଁ ନ୍ୟାୟ ନୀତି
ଚଉଦିଗେ ଖାଲି ବ୍ୟାପି ଯାଇଅଛି — ଅଧର୍ମ ପାପ ଅନୀତି।

କିରଣ ପୁରର ଘଟଣା ଶୁଣ ଗୋ — ସାବଧାନେ ଦେଇ ମତି
ରକ୍ଷକମାନେ ତ ଭକ୍ଷକ ସାଜିଲେ — କାହାର ଧରିବ ଛାତି।"[୭]

ଏହିଭଳି ଭାବରେ ନାଟକକୁ ପାଲାଶୈଳୀରେ ପରିବେଷଣ କରି ନାଟ୍ୟକାର ଦର୍ଶକଙ୍କର ମନ ଜିଣିବାରେ ସଫଳତା ଲାଭ କରିପାରିଛନ୍ତି।

ନାଟ୍ୟକାର ଶତପଥୀଙ୍କ 'ମଙ୍ଗଳ ଅମଙ୍ଗଳ ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ'ରେ ମାତ୍ର ଦୁଇଥର ପାଲା ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି। ସୂତ୍ରଧାର ନଟନଟୀଙ୍କୁ ବିଳମ୍ବ ନକରି ନାଟକ ପରିବେଷଣ କରିବାକୁ କହିବା ପରେ ନଟ ଓ ନଟୀ ପାଲା ଶୈଳୀରେ ବିଷୟ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି। ନଟ ପାଲା ସ୍ୱରରେ ଗୀତ ଗାଇ ବିଷୟ ଆରମ୍ଭ କରିଛି ଓ ନଟୀ ତା'ପର ପଦ ପାଳି ଧରିଛି, ଏହିପରି-

"ସାଧୁ ଜନେ ହୋ ସାଧୁ ଜନେ // ସାଧୁ ଜନେ ହୋ ସାଧୁ ଜନେ

କାନ ଡ଼େରି ଶୁଣୁଥାଅ ହରି କଥାକୁ // ହରି କଥାକୁ... ହରି କଥାକୁ

ନିସ୍ତରିବ ତୁମେ ଶୁଣି ଘୋର ପାତକୁ // ଘୋର ପାତକୁ... ହରି କଥାକୁ।

(ନଟ କିଛି ସମୟ ରହିଗଲା ଓ ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ଭଙ୍ଗୀରେ

ସ୍ୱରଲହର ଦେଇ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲା।) ଏଥିଅନ୍ତେ ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ ନବବଧୂ ଚିନ୍ତାମଣିକୁ ନେଇ ତାର ସ୍ୱାମୀ ସନାତନଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ। କ୍ଷମାପାର୍ଥନା ବି କଲେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜ ଅପକର୍ମ ପାଇଁ। ସେମାନଙ୍କ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନର ସୁଖମୟ ଭବିଷ୍ୟତ କାମନା କଲେ। କିନ୍ତୁ ବିଧିର ବିଧାନ ହେଲା ଅଲଗା। ସନାତନ ଆଉ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ ନାହିଁ।"[୮]

ପୁନଶ୍ଚ ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ ସାଧବର ପତ୍ନୀ ସୁଚେତା ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନିଜକୁ ଦୋଷୀ ମନେ କରି ନିଜ ଆଖି ଫୋଡ଼ି ଅନ୍ଧ ହୋଇଗଲାପରେ ମଞ୍ଚକୁ ନଟନଟୀ ଆସିଛନ୍ତି ଓ ପାଲା ସ୍ୱରରେ ଗୀତ ଗାଇ କାହାଣୀକୁ ଆଗେଇ ନେଇଛନ୍ତି, ଏହିପରି-

"ନଟ- ଶୁଣୁଥିବ ସାଧୁଜନେ ଦେଇ ମନ କର୍ଣ୍ଣ ହୋ
ଦେଇ ମନ କର୍ଣ୍ଣ...
ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ ଚରିତ କର୍ଣ୍ଣ ରସାୟନ ହୋ
କର୍ଣ୍ଣ ରସାୟନ।

ନଟୀ- ଏହିପରି କିଛିଦିନ ବିତିଗଲା ଜାଣ ହୋ
ବିତିଗଲା ଜାଣ।
ଅନ୍ଧ ଆଖି ନେଇ ବୁଲେ କାନ୍ତାର କାନନ ହୋ
କାନ୍ତାର କାନନ। xxx"[୯]

ପାଲା ଶୈଳୀର ସଫଳ ପ୍ରୟୋଗ ନାଟ୍ୟକାର ବିଜୟ ଶତପଥୀ ହିଁ କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ନାଟକ କେବଳ ଦେଖିଲେ ହିଁ ଆନନ୍ଦ ମିଳୁଛି ତାହା ନୁହେଁ, ପାଠକଲାବେଳେ ପାଠକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମନୋରଞ୍ଜନ ଯୋଗାଉଛି। ତେଣୁ ଜଣେ ପାଲା ଶୈଳୀର ସଫଳ ପ୍ରୟୋଗକାର ଭାବେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟ ଜଗତରେ ସେ ଚିର ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିବେ।

ପାଲା ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗକାର ଭାବରେ ଅନ୍ୟଜଣେ ସଫଳ ନାଟ୍ୟକାର ହେଉଛନ୍ତି ନାଟ୍ୟକାର ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ତ୍ରିପାଠୀ। ତାଙ୍କ 'ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପତନର ବେଳ' ଓ 'ରସବିନୋଦ'ରେ ଏହି ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଅଛି। 'ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପତନର ବେଳ' ନାଟକରେ ପାଲାଶୈଳୀରେ ବାଲିଆପାଳଠାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାକୁ ଯାଉଥିବା କ୍ଷେପଣାସ୍ତ୍ର ଘାଟିକୁ ନେଇ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ପରିବେଷିତ। ଏହି ନାଟକଟି ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କୁ ଅନେକ ସଫଳତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲା। ଯାହାର ଉଦାହରଣ ବାଲେଶ୍ୱରଠାରେ ନାଟକଟି ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ମୁକ୍ତ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ପାଞ୍ଚହଜାର ଦର୍ଶକ ଏହାକୁ ଦେଖି, ନାଟକର ସଂଳାପ ସହ ସମତାଳ ରଖି ସ୍ଲୋଗାନ୍ ଦେବା ଏବଂ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ସମ୍ଭାଳିବା ପାଇଁ ପୋଲିସ୍‌କୁ ୧୪୪ ଧାରା ଜାରିକରି ଅଭିନେତାମାନଙ୍କୁ ସେ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେବାରୁ ଜଣାଯାଏ।

ନାଟକର ଆରମ୍ଭରେ ଘୋଷକ ୫ ଜଣ ପାଲାବାଲା ପରି ପୋଷାକ ପରିଧାନ କରି ପାଲାର ପାଳିଆମାନଙ୍କ ପରି ନାଟ୍ୟ କଥାବସ୍ତୁକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି। ସେମାନେ ଯଥାକ୍ରମେ ନେତା, ଅଭିନେତା, ବକ୍ତା, ଜ୍ୱାଇଁ, ଶ୍ୱଶୁର, ପୁରୋହିତ, ଗାଁ ବାଲା, ଦୁଇ ଦଳର ମୁଖିଆ, ଅବଧାନ, ଛାତ୍ର, ଅନ୍ଧ ଭିକାରୀ, ବାଜାବାଲା, ଏନ୍.ସି.ସି ପିଲା, ଏମ୍.ଏଲ୍.ଏ, ପିଅନ, ମୋହରୀ, ଦରଓ୍ୱାନ ଇତ୍ୟାଦି ଭୂମିକାରେ ଅଭିନୟ କରି ନାଟ୍ୟ କାହାଣୀକୁ ଆଗେଇ ନେଇଛନ୍ତି ଠିକ୍ ପାଲା ଶୈଳୀରେ। ମଞ୍ଚ ଆଲୋକିତ ହେବା ପରେ ଘୋଷକ ପାଞ୍ଚ ଜଣ ପାରମ୍ପରିକ ଶୈଳୀରେ ନିଜର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନକରି କହିଛନ୍ତି- "ଶୁଣନ୍ତୁ ସଭାଜନେ, ଶୁଣନ୍ତୁ ବିଜ୍ଞଜନେ। ଅଧମ, ଉତ୍ତମ, ପାପୀ, ନରାଧମ ଯେତେଛନ୍ତି ଜନସାଧାରଣ, ଶୁଣ-ଶୁଣ-ଶୁଣ, ଆମ୍ଭେ କରୁଛୁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ, ଆବାହନ, ସଂସ୍ଥାପନ, ସନ୍ନିଧାନ, ସକଳି କରଣ। ଏଥୁ ଅନ୍ତେ ଆମ୍ଭ ନାଟ ହେବ ପରିବେଷଣ।

୧ମ, ୨ୟ- (ପାଲାସ୍ୱରରେ) ଜନ୍ମରୁ ନାଟ ତାମସା ବେଉଷା ଆମ୍ଭର। ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ବୁଲି ଯାତ କରୁଛୁ ପ୍ରଚାର।

୩ୟ- ସଭାଜନେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏ ନାଟକର ଚରିତ୍ର ନୋହୁଁ। ଗଲୁ ଅଇଲୁ, ଯାହା ଦେଖିଲୁ, ସେଇଆ କହିଲୁ। ତେଣୁ ଆମକୁ ଚରିତ୍ର ବୋଲି ଭାବି ଭ୍ରମ କରିବେ ନାହିଁ।

୪ର୍ଥ- ଆମେ ନେତା, ଆମେ ବକ୍ତା, ଆମେ ଅଭିନେତା, ଯେଉଁଆଡ଼େ ପବନ ବହେ, ସେଇଆଡ଼େ ଆମ ଛତା।

୨ୟ,୩ୟ- ଆମେ ଡାଲମା, ପରିବା, ଭଜାରେ ଅଛୁ, ସନ୍ତୁଳାରେ ଅଛୁ, ଝୋଳରେ ଅଛୁ।

୧ମ,୫ମ- କେତେବେଳେ ଆମେ କୋଉ ରୂପ ଧରୁ, ତାହା ନାଟକର ସ୍ଥାନ, କାଳ, ପାତ୍ର ଜାଣେ।

ସମସ୍ତେ- ତେଣୁ ସଭାଜନେ, ପୁଣିଥରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ

ଜଣାଇ ଆମ୍ଭେ ନାଟ ପରିବେଷଣ କଲୁ।"[୧୦]

ଏହାପରେ କବି ଚରିତ୍ରରେ ଅଭିନୟ କରୁଥିବା ଅଭିନେତାଟି ପାଲାର ଗାୟକଙ୍କ ଭଳି ନାଟକର ବିଭିନ୍ନ ଘଟଣାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି ଓ ୫ ଜଣ ଘୋଷକ ସେହି ସେହି ଘଟଣାର ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ରରେ ଅଭିନୟ କରିଛନ୍ତି। କବି ଗାଁର ଭୌଗୋଳିକ ପରିବେଶ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିସାରିବା ପରେ ପଧାନପଡ଼ାର ବାସିନ୍ଦା ଭାବେ ଘୋଷକମାନେ କିଏ ହାତରେ ଆଳତି ଧରି, କିଏ ଘଣ୍ଟ ବଜାଇ, ତ କିଏ ମା' ବସନ୍ତେଇ ଭାବେ ଅଭିନୟ କରି ପୂଜା ଅର୍ଚ୍ଚନା କରିଛନ୍ତି, ଏହିପରି-

"୨ୟ,୩ୟ- ଯା ଦେବୀ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ମାତୃରୂପେଣ ସଂସ୍ଥିତା

ନମସ୍ତସୈ, ନମସ୍ତସୈ, ନମସ୍ତସୈ ନମୋଃ ନମୋଃ

୧ମ - (କାଳେସୀ ଲାଗିବାର ଅଭିନୟ କଲା)

ମୁଁ କାଳୀ, ମୁଁ କରାଳୀ, ମୁଁ ନରମୁଣ୍ଡମାଳୀ- ମୁଁ ଖାଇବି, ମତେ ପଣାଦେ, ମତେ ପୂଜାଦେ, ମତେ ନୈବେଦ୍ୟଦେ।

୨ୟ - ମାଆ ବସନ୍ତେଇ, ଏ ଅଜ୍ଞାନ ବାଳୁତମାନଙ୍କୁ ଘଣ୍ଟଘୋଡ଼େଇ ରଖିଥା।

୩ୟ - ତୋର ଯଶବାନା ଅହରହ ଉଡୁଥାଉଲୋ ମାଆ।

୧ମ - ଖାଇବି, ଖାଇବି।"[୧୧]

ଏହିଭଳି ଭାବରେ ପାଞ୍ଚ ଜଣ ଘୋଷକ ଓ କବି ପାଲା ଶୈଳୀରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାଟ୍ୟ କାହାଣୀକୁ ପରିବେଷଣ କରିଛନ୍ତି।

ନାଟକ 'ରସ ବିନୋଦ'ରେ କେବଳ ପାଲା ନୁହେଁ ବରଂ ଦାସକାଠିଆ, ରାସ ଓ କୀର୍ତ୍ତନ ଆଦି ମିଶ୍ର ଲୋକନାଟ୍ୟ ଶୈଳୀକୁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି। ଏହା ପୁରୀର ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ, ରାଉରକେଲାର ସିଭିକ୍ ସେଣ୍ଟର, ଢେଙ୍କାନାଳ ଓ ବ୍ରହ୍ମପୁରଠାରେ ମଞ୍ଚସ୍ଥ ହୋଇ ଅନେକ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କରିଛି। ଏହି ନାଟକଟି ବାଦଲ ସରକାରଙ୍କ ତୃତୀୟ ନାଟ୍ୟ କିମ୍ବା ଜର୍ମାନର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ନାଟ୍ୟକାର Bertolt Brechtଙ୍କର ଏପିକ୍ ଥିଏଟର ପଦ୍ଧତିରେ ରଚିତ ଓ ବ୍ରେକ୍‌ଟିଆନ୍ ଶୈଳୀର ଥିଓରୀ ଅଫ୍ ଆଲିଏନେସନ୍‌ର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି ବୋଲି ସମାଲୋଚକମାନେ ମତ ଦିଅନ୍ତି। ମାତ୍ର ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କ ମତରେ- "ଏପିକ୍ ବା ମହାକାବ୍ୟ ବାଦର ଧାରା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ପାଇଁ ନୂତନ ହୋଇପାରେ; ମାତ୍ର ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଲାଗି ଏହା ଏକ ବହୁ ପରିଚିତ ଧାରା। ମହାକାବ୍ୟ ସହ ଆମର ସଂପର୍କ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରୁ। ତେଣୁ ଏହି ପରମ୍ପରାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ମୁଁ ଏକ ଭାରତୀୟ ନାଟକ ଲେଖିବାର ପ୍ରୟାସ କରିଛି। ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାବୋଧ (ଥିଓରୀ ଅଫ୍ ଆଲିଏନେସନ୍) ନିଶ୍ଚିତ ଭାବେ ବ୍ରେକ୍‌ଟଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି। ମାତ୍ର ଇଂରେଜୀ ନାଟକରେ ଏହାର ଯେଉଁଭଳି ଭାବେ ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି 'ରସ ବିନୋଦ'ର ଧାରା ତା'ଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ। ବରଂ ଲୋକଗୀତ ଓ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିରୁ ମୁଁ ଏହାର ଉପାଦାନ ସବୁ ସଂଗ୍ରହ କରିଛି।"[୧୨] ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କର ଏହି ସ୍ୱଷ୍ଟୋକ୍ତି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ନାଟ୍ୟ ଶୈଳୀର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ହ୍ରାସକରି ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକଶୈଳୀ ପ୍ରୟୋଗର ଧାରାକୁ ଓଡ଼ିଶି ନାଟ୍ୟମାନସରେ ସୁଦୃଢ଼ କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଛି।

କଂସ ହେଉଛି ଏକ ରୁଗ୍‌ଣ ମାନସିକତା। କଂସ ପାପ ଓ ଅସତ୍ୟର ପ୍ରତୀକ। କଂସର ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ। ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ସେ ବଞ୍ଚିଛି ମଣିଷର ଈର୍ଷା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପରତାରେ। ତାକୁ ନାଶ କରିବା ପାଇଁ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯେ ସବୁବେଳେ ଜନ୍ମ ନେବାକୁ ହେବ ଓ ହିଂସାର ପଥ ବାଛିବାକୁ ହେବ ତାହା ନୁହେଁ। ବରଂ କଂସକୁ ବା କଂସ ରୂପୀ ମାନସିକତାକୁ ନାସ କରିବା ପାଇଁ ଅହିଂସା, ପ୍ରେମ ଓ ମୈତ୍ରୀର ପଥକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ; ଏହିଭଳି ଏକ ବାର୍ତ୍ତା ଦେବା ପାଇଁ ନାଟ୍ୟକାର ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର କୃଷ୍ଣଙ୍କ ରୂପରେ ଜନ୍ମ ନେବା ଓ କଂସକୁ ବଦ୍ଧ କରିବା ଏହି କୃଷ୍ଣଲୀଳା ବିଷୟକ କାହାଣୀକୁ ଉକ୍ତ ନାଟକରେ ପାଲା ଶୈଳୀରେ ପରିବେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ପୌରାଣିକ କାହାଣୀ ଆଢୁଆଳରେ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଘଟଣାକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଅଛି। କୌଣସି ଦୃଶ୍ୟ ବା ଅଙ୍କର ବିଭାଜନ ନହୋଇ ମୁକ୍ତ ମଞ୍ଚରେ ଏହି ନାଟକଟି ଅଭିନୀତ। ମଞ୍ଚଟି ରାସମଣ୍ଡପ ଭଳି ସଜାଯାଇଛି। ପାଲା ଭଳି ନାଟକର ସମସ୍ତ ଚରିତ୍ର ବା ଅଭିନେତା, ଅଭିନେତ୍ରୀ ଏବଂ ସଙ୍ଗୀତ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଞ୍ଚରେ ରହିଛନ୍ତି। ଅଭିନେତ୍ରୀମାନେ ଓଡ଼ିଶୀ ପୋଷାକ ଓ ଅଭିନେତାମାନେ ପାଲାବାଲାଙ୍କ ପୋଷାକ ପରିଧାନ କରିଛନ୍ତି। ମଞ୍ଚରେ ଆଲୋକ ଆସିବା ପରେ ସଂଗୀତ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ପ୍ରଥମେ ଇଷ୍ଟଦେବଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରି ମଙ୍ଗଳାଚରଣ କରିବା ପରେ ସମସ୍ତ ଅଭିନେତା, ଅଭିନେତ୍ରୀ ଗୀତ ମାଧ୍ୟମରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କରିସାରିବା ପରେ ପୁନଶ୍ଚ ନିଜ ସ୍ଥାନରେ ଯାଇ ବସିଛନ୍ତି। ଏହା ପରେ ରାସ ଶୈଳୀରେ ନଟ ଓ ନଟୀମାନେ ଆସି ଗୀତ ଗାଇ ନାଟକର କାହାଣୀ କେଉଁ ସମୟର ରାସ, ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦେବାପରେ

ପାଲାର ଗାୟକ ଭଳି ସୂତ୍ରଧାର ଆସି ନାଟକର ବିଷୟ ପ୍ରବେଶ ପୂର୍ବକ କଂସର ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ଓ ମଥୁରାରେ ତା'ର ପ୍ରକୋପ ସଂପର୍କରେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଜଣାଇଛି। ପରେ ଅଭିନେତା ଦୁଇ ଜଣ ଆସି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଦର୍ଶୀ ଭାବେ ମଥୁରା ରାଜ୍ୟରେ କେଉଁଭଳି କଂସର ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଅତିଷ୍ଠ ଜନତା ନିଜର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି, ସେ ସଂପର୍କରେ ବିବରଣୀ ଦେଇଛି। ପୁନଶ୍ଚ ସୂତ୍ରଧାର ଆସି ବିଷ୍ଣୁ କିପରି ନିଜ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଆକୁଳ ଚିତ୍କାର ଶୁଣି ଚିନ୍ତିତ ହୋଇଛନ୍ତି ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛି। ସୂତ୍ରଧାର ସହ ଦୁଇ ଅଭିନେତା ମିଶି ଗୀତ ଗାଇ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଛନ୍ତି। ପାଲାରେ ଗାୟକ ଓ ପାଳିଆଙ୍କ ବିଷୟ ଉପସ୍ଥାପନ ଭଳି ଏହି ଦୃଶ୍ୟଟି ପରିବେଷଣ କରାଯାଇଛି, ଏହିପରି-

"ସୂତ୍ରଧାର- ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ବିକଳ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣନ୍ତେ, ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଆସନ ଟଳମଳ ହେଲା। ତ୍ରିପୁର ସ୍ତବ୍ଧ ହେଲା। ପଶୁପକ୍ଷୀ ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ ଅପଲକ ନେତ୍ରରେ ବିମୂଢ଼ ହେଲେ। ସାଗର କମ୍ପନ ଜାତ ହେଲା। ସମସ୍ତେ ଆର୍ତ୍ତ ସ୍ୱରରେ ଗାଇଲେ।

୧ମ/୨ୟ- କମଳ ରମଣ, ହେ କମଳାନନ / ଆକୁଳେ କରୁଛୁ ନିବେଦନ

କ୍ଷୀର ସିନ୍ଧୁ ଜେମା, ହୃଦୟ ଚନ୍ଦ୍ରମା / ଚରଣେ ଦୟିନୀ କଲୁ ଘେନ

ବିଶ୍ୱ ଅଧାର ହେ / କଳୁଷ ବିନାଶି ରଖ ଧର୍ମ।୧।

x x x

ଆତଙ୍କିତ ପ୍ରାଣେ ଜଣାଣ କରୁଛୁ / ରଖ ହରି ନେତ୍ର ଫେଡ଼ିବାରେ

ନାଶ ଯିବ ମହୀ / ତୁମ୍ଭ ବିନା କେହି ସାହା ନାହିଁ।୨।"[୧୩]

ପୁନଶ୍ଚ ସୂତ୍ରଧାର ପାଲାର ଗାୟକଙ୍କ ଭଳି ବିଷୟକୁ ଗଦ୍ୟରେ ବୁଝାଇ କହିଛି- "ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲେ, ଭଗବାନଙ୍କୁ ଡାକନ୍ତି। ସମ୍ପଦରେ ଥିଲାବେଳେ ପ୍ରାଣୀ, ଧନ ଗର୍ବରେ ଧରାକୁ ସରା ଜ୍ଞାନ କରେ। ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ କୋଳରେ ରହି ସବୁ ଭୁଲିଯାଏ। ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା କ'ଣ ହେଲା, ଦେଖିଲେ ତ ? ରାଜ୍ୟ ଗଲା, ଧନ ଗଲା, କ୍ଷମତା ଗଲା। ବର୍ତ୍ତମାନ ସେମାନେ ଦାଣ୍ଡର ଭିକାରି। xxx ଯମୁନାର ଗୋଟିଏ ପାର୍ଶ୍ୱର କାହାଣୀ ତ ଦେଖିଲେ। ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗୋପପୁରୀ। ବ୍ରଜବାସୀମାନଙ୍କର ସତ୍ୟ, ନିଷ୍ପାପର ଜୀବନ ଭିତରେ ବ୍ୟାପିଗଲା ସେଇ ଅନାଗତ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆସିବା ସମ୍ବାଦ। ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଲାଗି ସମସ୍ତେ ବିହ୍ୱଳିତ ହୋଇଗଲେ। ନିତିଦିନର ଜୀବନ ଯାତ୍ରା ଆହୁରି ମୁଖରିତ ହୋଇ ଉଠିଲା।"[୧୪] କଂସ ନିଜ ଭଉଣୀକୁ ବନ୍ଦୀ କରିବା, ଜଣ ଜଣ କରି ତାଙ୍କର ସାତଟି ସନ୍ତାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା, ବିଷ୍ଣୁ ଦେବକୀଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଆସି ତାଙ୍କ କୋଳରେ ପୁତ୍ର ରୂପରେ ଜନ୍ମ ନେବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବା, କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜନ୍ମ ପରେ ବସୁଦେବ ତାଙ୍କୁ ନେଇ ନନ୍ଦ ଓ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଘରେ ଛାଡ଼ିବା, କୃଷ୍ଣ ଗୋପରେ ବଢ଼ିବା ଓ କଂସର ଚକ୍ରାନ୍ତରେ ମଥୁରାକୁ ଆସି ନିଜ ମା, ବାପାଙ୍କ ସହ ଭେଟ ହେବା, କଂସକୁ ବଧ କରିବା ପାଇଁ ମାତାଙ୍କୁ କଥା ଦେବା, ଆଦି ଗୋପ ଓ ମଥୁରାର ରାସଲୀଳା/ କୃଷ୍ଣଲୀଳା ପ୍ରସଙ୍ଗ ସୂତ୍ରଧାରଦ୍ୱାରା ପାଲା, ରାସ ଓ କୀର୍ତ୍ତନର ମିଶ୍ରିତ ଶୈଳୀରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଛି।

ଉପସଂହାର :

ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ପରୀକ୍ଷା-ନିରୀକ୍ଷାର ଧାରାକୁ ଅବଲୋକନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଏହି ଧାରାର ଅବସାନ କେବେ ହୋଇ ନାହିଁ ବରଂ ଦର୍ଶକଙ୍କର ରୁଚିକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ନୂତନକୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଆଯାଇଛି। ତେବେ ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକନାଟ୍ୟ ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ଏହି ପରୀକ୍ଷା ଧାରାର ଏକ ଅଂଶବିଶେଷ। ଉତ୍ତର ସତୁରୀ ନାଟକରେ ପାଲା ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗକୁ ବିଚାରକୁ ନେଲେ ଆମେ ନିଦ୍ୱନ୍ଦରେ ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବା ଯେ ଏହି ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ ସ୍ୱଳ୍ପ ନାଟକରେ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନାଟକକୁ ସଫଳତା ପ୍ରଦାନ କରିବାରେ ଏହା ପଛାଇ ନାହିଁ। ମଂଚ, ଚରିତ୍ର, ବାଦ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ସଂଳାପ ଓ କାହାଣୀ ସଂରଚନାରେ ପାଲାର ଶୈଳୀକୁ ସଫଳତାର ସହ ନାଟ୍ୟକାରମାନେ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି। ଯେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନେଇ ଏହି ଶୈଳୀର ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଥିଲା, ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ବାରମ୍ବାର ମଂଚସ୍ଥ ହେବା ସେହି ସଫଳତାର ପ୍ରମାଣ।

ସଂକେତ ସୂଚୀ :

୧. ମିଶ୍ର, ରତି, ସଂ ମିନତି ମିଶ୍ର। ରତି ମିଶ୍ରଙ୍କ ରଚନା ସମଗ୍ର (୨ୟ ଭାଗ)। ୧ମ ସଂସ୍କରଣ, ଆର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶନ, ବାଦାମବାଡ଼ି, କଟକ, ୨୦୧୨, ପୃ. ୬-୭।

୨. ତତ୍ରୈବ, ପୃ. ୨୧।

୩. ତତ୍ରୈବ, ପୃ. ୨୩।

୪. ତତ୍ରୈବ, ପୃ. ୩୦-୩୨।

୫. ତତ୍ରୈବ, ପୃ. ୪୦।

୬. ଶତପଥୀ, ବିଜୟ କୁମାର। ସୋସିଆଲ୍ ଟ୍ରାଜେଡ଼ିର ତିନୋଟି ନାଟକ। ୧ମ ସଂସ୍କରଣ, ଅଗ୍ରଦୂତ, ବାଙ୍କାବଜାର, କଟକ, ୨୦୦୯, ପୃ. ୨୦-୨୧।

୭. ତତ୍ରୈବ, ପୃ. ୪୧-୪୨।

୮. ଶତପଥୀ, ବିଜୟ କୁମାର। ମଙ୍ଗଳ ଅମଙ୍ଗଳ ବିଲ୍ୱମଙ୍ଗଳ। ୧ମ ସଂସ୍କରଣ, ଅଗ୍ରଦୂତ, ବାଙ୍କାବଜାର, କଟକ, ୨୦୧୧, ପୃ. ୨୧-୨୨।

୯. ତତ୍ରୈବ, ପୃ. ୩୯।

୧୦. ତ୍ରିପାଠୀ, ଶଙ୍କର। ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପତନର ବେଳ। ୧ମ ପ୍ରକାଶ, ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, ବିନୋଦ ବିହାରୀ, କଟକ, ୧୯୯୫, ପୃ. ୧-୨।

୧୧. ତତ୍ରୈବ, ପୃ. ୨-୩।

୧୨. ତ୍ରିପାଠୀ, ଶଙ୍କର। ରସ ବିନୋଦ। କଟକ ଷ୍ଟୁଡ଼େଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର। ୧ମ ସଂସ୍କରଣ, ବାଲୁବଜାର, କଟକ, ଶ୍ରୀଗୁଣ୍ଡିଚା, ୨୦୦୫, ପୃ. ୩(ପୂର୍ବାଭାସ)।

୧୩. ତତ୍ରୈବ, ପୃ. ୧୨।

୧୪. ତତ୍ରୈବ, ପୃ. ୧୨-୧୩।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. ଦାଶ, ଧୀରେନ। ଓଡ଼ିଶାର ପାଲା। ୨ୟ ମୁଦ୍ରଣ, ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୦୯।

୨. ଦାସ, ଡ. ହେମନ୍ତ କୁମାର। ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ନାଟକ। ୧ମ ସଂସ୍କରଣ, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ, ୧୯୮୩।

୩. ପଟ୍ଟନାୟକ, କଇଳାଶ। ଲଳିତ ପାଲା। ୧ମ ପ୍ରକାଶ, ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୦୯।

୪. ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ପ୍ରଫେସର କୁମୁଦ ରଞ୍ଜନ। ଲୋକଧାରା, ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଓ ଲୋକସାହିତ୍ୟ। ୨ୟ ସଂସ୍କରଣ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, କଟକ, ୨୦୧୯।

୫. ମିଶ୍ର, ଡ. ଅଜୟ କୁମାର। ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଓ ଲୋକସଂସ୍କୃତି। ୨ୟ ସଂସ୍କରଣ, ବିଜୟିନୀ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ, କଟକ, ୨୦୧୭।

୬. ମିଶ୍ର, ମିନତି। ରତି ମିଶ୍ରଙ୍କ ନାଟ୍ୟ-ପରିଧି ଓ ଜୀବନ-ବୃତ୍ତ। ୧ମ ସଂସ୍କରଣ, ଆର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶନ, କଟକ, ୨୦୧୪।

୭. ସାମନ୍ତରାୟ, ଡ. ରମାକାନ୍ତ। ଅଶୀ ପରର ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ। ୧ମ ସଂସ୍କରଣ, ଡ. ରମାକାନ୍ତ ସାମନ୍ତରାୟ, ୨୦୧୦।

୮. ସାହୁ, ପ୍ରଫେସର ନାରାୟଣ। ସ୍ୱାଧୀନତୋତ୍ତର ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଓ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗ। ୧ମ ସଂସ୍କରଣ, ସତ୍ୟନାରାୟଣ ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ, ୨୦୧୭।

❖ ❖ ❖